

RAKOUSKÉ NOUZOVÉ PENÍZE VE SBÍRCE MUZEA VE ŠLAPANICÍCH

Hana Sedláčková

„Nouzové peníze vydává v dobách neuspořádané měny stát nebo i jiní (země, okres, město, obchodní komory, velké obchodní domy), aby čelily nedostatku zákonných drobných peněz.“¹

V dějinách rakouské monarchie lze nalézt období, kdy docházelo k nouzovému tisku papírových peněz v důsledku nedostatku kovových mincí. V depozitářích muzeí se často nacházejí „nouzovky“ z let 1848–1849 nebo z období velké války: Revoluční události roku 1848 spolu se zprávami o nedostatečném krytí papírových peněz vídeňské Národní banky zvýšily obavy veřejnosti a vedly k hromadnému vyměňování papírových platidel za kovové. Mince rychle mizely z oběhu a v květnu 1848 byly emitovány bankovky v hodnotě 1 a 2 zlatých, později vydal Hlavní mincovní úřad takzvané mincovní poukázky a nakonec nouzová platidla vydávala i města, obce a obchodníci. Další tezaurování kovových mincí zapříčinila velká válka. Bankovní úvěry na mobilizaci a válku vytvořily nekryté oběživo v hodnotě přes 35 miliard korun (podle bilance ke konci roku 1918).² Obrovské množství nekrytých peněz pak zdědily nástupnické státy bývalé monarchie, které se v poválečné Evropě musely vyrovnávat s těžkou krizí – s novým státoprávním uspořádáním, s vyčerpaným hospodářstvím a s euforickou a zároveň válečnými útrapami zasaženou společností. Přestože by se mohlo zdát, že nové státy střední Evropy navážou na předválečnou hospodářskou provázanost, v prvních letech své existence se především soustředily na osamostatnění a vytvoření vlastních ekonomik a dříve tradiční obchodní partneři se rozcházeli. Nové státy čelily do různé míry inflaci, která se projevovala zdražováním výroby a zboží, rozmachem černého trhu, sociálním neklidem, stávkami a demonstracemi.³ Nouzové peníze vydávané v Rakousku v letech 1919–1922 představovaly další z projevů inflace a celkové hospodářské situace.

1 CHALUPNÝ, Emanuel a KREJČÍ, Dobroslav, eds. *Slovník národohospodářský, sociální a politický. Díl III.* Praha: Otakar Janáček, 1933, s. 189–191.

2 SURGA, Leopold. Papírové peníze. In: HÁSKOVÁ, Jarmila a BAJER, Jan. *Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov: Nuga, 1996, s. 121–139.

3 Viz LACINA, Vlastislav a Československá akademie věd. *Formování československé ekonomiky 1918–1923.* Praha: Academia, 1990; KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929.* Praha: Paseka, 2000, s. 101–105; JAKUBEC, Ivan a Vysoká škola ekonomická v Praze. *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848–1992.* Praha: Oeconomica, 2008, s. 119 ad.

Soubor nouzových peněz z prvních let Rakouské republiky uložený v depozitáři Muzea ve Šlapanicích představuje základní studijní materiál předkládaného článku, který si klade za cíl představit charakter souboru, poukázat na případná specifika a postihnout dobové okolnosti vydávání rakouských nouzových peněz. Dosud vyšla řada katalogů rakouských „nouzovek“, které přinesly přehled všech vydavatelů a emisí poukázek s uvedením stupně vzácnosti či současné tržní hodnoty. Pro přípravu článku byly využity především *Katalog des österreichischen Notgeldes von 1914 bis 1924* vydaný v roce 2017, *Österreichisches Notgeld und Grossgeld ab 1914* z roku 2009 a český katalog *Nouzová papírová platidla Rakouska (1918–1921)* z roku 1985.⁴ Článek vychází rovněž z dobového tisku a z materiálů publikovaných Rakouskou národní bankou.

PENÍZE V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ

„Alle Gemeinden geben Notgeld aus – Um den Kleingeldmangel zu bezwingen – Wir aber sagen es g'rad' heraus – Geld in der Not soll es uns bringen.“⁵ Lapidární rým otisklý na nouzových penězích obce Molln odráží realitu poválečného Rakouska.

V porovnání s Rakouskem čelilo Československo mírnějšímu průběhu inflace zejména po zásahu ministra financí Aloise Rašína, který se celní odlukou a měnovou reformou snažil odpoutat od kolabujícího a hyperinflačního Rakouska i od propadající se německé a maďarské ekonomiky. Alois Rašín spolu se svými spolupracovníky tajně připravil měnovou reformu, která měla proběhnout rychle a nekompromisně. Prostřednictvím přijatých zákonů a nařízení ze dne 25. února 1919 o kolkování bankovek a státní půjčky bylo okolkováno oběživo, rakousko-uherské bankovky, a zároveň i sníženo jeho množství na území Československé republiky. Formálně zavedl novou československou měnu (korunu) zákon z 10. dubna 1919.⁷ První papírové peníze – státopvky – emitoval přímo stát prostřednictvím Bankovního úřadu Ministerstva financí (který převzal úřednictvo,

budovy a inventář Rakousko-uherské banky v Praze)⁸ a platidla podepisoval ministr financí Alois Rašín.⁹ Díky přísným deflačním opatřením se Československu vyhnula prudká inflace, která byla v prvních letech po velké válce typická prakticky pro všechny okolní státy.¹⁰ „Zpráva o kolkování v Československu, která do Vídně dorazila 26. února, otřásla Rakousko-uherskou bankou jako bomba.“¹¹

Rakouská centrální banka nebyla na podzim roku 1918 pro nedostatek uhlí a papíru schopna zajišťovat drobné peníze a v listopadu 1918 povolil Státní úřad pro finance vydávání nouzových peněz. Emitenty nouzových peněz se v období 1918–1920 v Rakousku staly především obce, ale postupem času se přidaly také země i některé soukromé subjekty. Emitenti byli oprávněni k vydání nouzových peněz při dodržení několika stanovených pravidel a předpisů: Vydání poukázek muselo odsouhlasit zastupitelstvo obce a své usnesení zveřejnit, emitent musel deponovat protihodnotu vydaných nouzových peněz, vložit částku do oběhu a převzít zodpovědnost za její proplacení. Maximální doba platnosti nouzových peněz byla původně stanovena na tři měsíce, na poukázce musela být zmínka o místě vydání, informace o nominální hodnotě slovem i číslicí a údaje o termínech platnosti. Některé obce však na svých poukázkách datum vyplacení neuváděly a bylo požadováno (a probíráno na stránkách tisku), aby byl termín vypršení platnosti takových poukázek stanoven na 31. prosince 1920. Obce měly v ideálním případě dva týdny předem informovat občany o blížícím se termínu splatnosti, aby ti „neutrpěli škodu zanedbáním.“¹² Obce i soukromníci ovšem těžili ze skutečnosti, že jen velmi malá část nouzových peněz byla nakonec vyměněna zpět. Mnohé nouzové poukázky (často na jemném papíře) byly příliš opotřebovány užíváním a například vorarlberská rada se usnesla a avizovala, že nebude vyměňovat poukázky neúplné, roztrhané, jiných zemí či měst.¹³ Navíc vyměněné nouzové peníze byly kvůli stále vzrůstající inflaci směněny za mnohem nižší hodnotu. Další nouzovky skončily ve sběratelských albech.

Tzv. malé peníze (*Kleingeld*) měly zmírnit nedostatek drobného kovového oběživa a právě nouzové peněžní poukázky obvykle v hodnotách 10, 20 a 50 haléřů se staly na několik měsíců skutečným fenoménem. Linecký deník *Tages-Post* uvedl:

4 KODNAR, Johann a KÜNSTNER, Norbert. *Katalog des österreichischen Notgeldes von 1914 bis 1924*. [Wien]: KK, 2017; MAYER, (Klaus, W.) *Österreichisches Notgeld und Grossgeld ab 1914*. [Wien]: im Eigenverlag, 2009; ČAPEK, Václav. *Nouzová papírová platidla Rakouska (1918–1921)*. Seš. č. 1–6. Praha: Česká numismatická společnost, 1985.

5 Sbirka Muzea ve Šlapanicích, podsbirka Historická, Nouzové peněžní poukázky obce Molln, inv. č. H5901/1–H5901/3, text volně přeložen: „Všechny obce vydávají nouzové peníze – aby překonaly nedostatek drobných peněz – ale říkáme to na rovinu – měly by nám přinést peníze v nouzi.“

6 Vývoj cen dospěl do stavu, kdy prodejci určovali cenu zboží, která se zvyšovala ze dne na den a často i z hodiny na hodinu. Pro představu: Životní náklady vystoupaly v srpnu 1922 na 14000 násobek předválečného stavu, na podzim toho roku byla vydána bankovka s nominální hodnotou 500 000 Korun.

7 ENGLIŠ, Karel. Nástin vývoje československé měny. In: *Deset let Národní banky Československé: Jubilejní publikace o československé měně, o činnosti Národní banky Československé, o stavu hospodářství Československé republiky*. Praha: Národní banka československá, 1937, s. 33.

8 *Likvidace Rakousko-uherské banky* [online]. [cit. 27. 4. 2021]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/dejiny_institute/bankovni_urad_ministerstva_financi/likvidace_rakousko_uherske_banky.html.

9 VONDRA, Roman. *Peníze v moderních českých dějinách*. Praha: Academia, 2012, s. 55–65. Teprve až v roce 1924 po vydání mincovních platidel, která emitovala mincovna v Kremnici, byl dovršen proces zavedení vlastní československé měny. Národní banka československá vznikla teprve v roce 1926, emitovala nová platidla, bankovky.

10 Ibid., s. 55–65.

11 Volně přeloženo viz PRESSBURGER, Siegfried. *Das österreichische Noteninstitut. Zweiter Teil. Vierter Band*. Wien: Österreichische Nationalbank, 1976, s. 2025: „Die Nachricht von der Abstempelung in der Tschechoslowakei, die am 26. Februar 1919 in Wien eintraf, schlug in der Oesterreichisch-ungarischen Bank wie eine Bombe ein.“

12 *Volksfreund*. 25. 9 1920, s. 3.

13 *Vorarlberger Landes-Zeitung*. 16. 1. 1922, s. 4.

Notgeld.	Notgeldsammlung.
Die Gemeinde Schönbrunn. Hilft Amtleuten, Niederösterreich, Notgeld heraus zu 10, 20, 50 Heller, 1. und 2. Auflage, für Sammler die Serie mit 1 K gegen Voreinleitung des Betrages und frankieren Rückwert. 3299	360 Gemeinden, 400 Serien, um 800 K veräußert, Wiener Reichsstraße 149, Tür 2. 20971
Notgeld. der Stadtgemeinde Weitra, Niederösterreich, zweite veränderte und letzte Auflage, da für Niederösterreich nun eingestellt. Zu beziehen bei Hermann Weber in Weitra, N.-Ö., per Serie 2 K und Porto separat. Bei Abnahme von 100 Serien und mehr K 1,50 und Porto. 20625	Notgeldsammlung. 200 Serien (alle, kleine) verkauft Post Dept., Gmunden, Linz, Krems. 3595
Schlag-Notgeld. erfassen: Eine Serie (25, 50 und 75 h) folzt K 1,80. Frankfurter Rückwert. Bestellungen an Otto Kuh, Post Wien, Oberösterreich. 3591	Großhändler. Sache des Ankaufs des Notgeldes von vier Gemeinden, welche im Monat Juli noch erschienen, übernommen. Bestenget Barausfert. N. Hüttlich, Böhmering. 21035
Notgeld. und Kleinmarkennummer verlangt Preisliste über ausländische Werte. „Oceanic“, Wien, Stroßgasse 7/78. 3578	Notgeld der Gemeinde Hirschfeld ist erschienen, im Werte per 20, 30, 60 und 90 h, eine Serie 2 K, inklusive Manipulationsgebühr. Eine weitere Ausgabe zu 10, 20 und 50 h erscheint anheftige August. Diese ist nach photographischen Aufnahmen von E. Reisel in die Serie sehr geschmackvoll ausgeführt und trägt das Roubigische Schloß in drei verschiedenen Auflagen. Eine Serie 1 K, inklusive Manipulationsgebühr. Betrag und zwei Kuperts sind bei Bestellung beizulegen. Ausgabe durch die Gemeindeverwaltung. 3581
Notgeldsammler werden auf die 2. und 3. Auflage des Notgeldes der Gemeinde Holzhausen aufmerksam gemacht. 3575	
Notgeldsammlungen A 250, 200 und 150 Serien zu verkaufen. Angebote unter „Angebot 73692“ a. d. Verwaltung d. B. 73693	

Inzerce. (Tages-Post. 22. Juli 1920)

vatelstva před škodami, které mohou vzniknout při oběhu nespočetných lístků (...) Jelikož tyto nouzové peníze budou patřit k nejkrásnějším, nepochybně vzbudí zájem sběratelů.¹⁴ Pokud jde o soukromé subjekty, většinu emitentů představovaly místní spolky nebo správy.

Brzy se v Rakousku objevili první sběratelé nouzových peněz, kteří nouzovky již znali z poválečného Německa. Začaly vznikat první rakouské sběratelské spolky a svazy, které vydávaly vlastní noviny a katalogy. Rozvíjel se také obchod s nouzovými penězi, prodejci a kupující se setkávali především na významných železničních uzlech, jako byla města Vídeň, Linec, Wels a Sankt Pölten. Stránky novinových inzercí zaplavovaly nabídky a poptávky poukázek, dokonce i celých alb, včetně prvních vydání, zvláštních tisků nebo rarit. Kromě toho začala některá města pořádat výstavy nouzových peněz, na nichž bylo možné nouzové peníze nakoupit nebo směnit. Enormní zájem o poukázky vedl obce i soukromníky k vydávání zajímavějších i mimořádných, výhradně sběratelských sérií; exkluzivitu

»...vlna [vydávání nouzových peněz] přišla ze Solnohradska, zachvátila Horní Rakousko a Tyrolsko a dosáhla vrcholu v Dolním Rakousku, kde poukázky vydalo více než 400 obcí.¹⁴ Celkově bylo na přelomu dvacátých let 20. století v Rakousku vydáno téměř 60 tisíc různých „nouzovek“, z toho nejvíce připadá oblasti Horního Rakouska. Naopak nejméně poukázek vydaly Korutany a Vorarlbersko. Obecních poukázek bylo přes 22 tisíc.¹⁵ Jak už bylo zmíněno, k vydání nouzovek vedle obcí přistoupily i rakouské země: „Zemská rada [Dolního Rakouska] rozhodla vydat nouzové peníze stejným způsobem jako jiné země a města, na jedné straně k nápravě velkého nedostatku drobných peněz, a na druhé straně k ochraně oby-

dodával poukázkám například přetisk metalickými barvami (zlatou, stříbrnou, bronzovou, měděnou a dalšími).¹⁷ Obce plně využívaly sběratelského zájmu a vydáváním nouzových či později sběratelských poukázek přispívaly k obecnímu rozpočtu. Dobový tisk uvádí příklad obce Efferding, která musela uhradit pokutu ve výši čtyř milionů, a přesto si „podnikáním s nouzovkami“ našetřila dalších šest milionů korun na stavbu nové školní budovy.¹⁸ Právě Efferding drží prvenství se svými 54 vydáními nouzových peněz.¹⁹ Vídeň například těžila z proplacených poukázek, které dále prodávala sběratelům.²⁰ Obce nechávaly běžně v tisku oznámení o připravovaném vydání nové série nouzových peněz, mnohdy s popisem, jak bude série vyvedena a kde bude k dostání. Obchod s nouzovými penězi přilákal celou řadu spekulantů a objevili se i padělatelé, kteří využívali enormního sběratelského zájmu. Protože mnohé poukázky vyráběly velké tiskárny, vyskytly se spekulace, že pro výdělek vyrábí poukázky neexistujících obcí.²¹ Stálé zvyšování cen za mimořádné sběratelské série ovšem postupně tlumilo poptávku, mnoho sběratelů zkrátka nemohlo vysoké částky zaplatit.

„Prägarten by měl také přijmout nouzové peníze, doufáme, že když to nepřispěje ke zlepšení naší měny, přinejmenším alespoň dobré vyvedení zaujme sběratele.“²² Fenomén sběratelství nouzovek se rozšířil po celém Rakousku, dokladem obrovského zájmu veřejnosti o nouzová platidla se staly výstavy (místní i putovní), které přinášely přehledy o vydaných sériích, představovaly zajímavosti, ale i možnosti, jak sbírku nouzovek uspořádat. Město Krems an der Donau uspořádalo od srpna do září 1920, slovy žurnalistů, „největší a nejkomplexnější výstavu nouzových poukázek“. Výstava měla charitativní charakter a byla připravená jako putovní pro největší rakouská města. Čistý výnos z výstavy měl být využitý „k osvobození krajanů z ruského zajetí“. Po dokončení výstavního turné měla, pokud by obce poukázky darovaly, proběhnout ještě charitativní dražba. Na výstavě v Klagenfurtu v roce 1921, která představila přes 3 000 sérií včetně zajímavostí (poukázky na různých materiálech, pohlednicové poukázky atd.), byly nejlépe hodnoceny nouzové peníze obce Efferding a série „Wachauer Notgled“.²³ Podobné výstavy se pořádaly i desetiletí poté a neztratily na své přitažlivosti ani po stu letech, dosud připomínají dobu hyperinflace a přibližují okolnosti vzniku nouzových peněz.

14 Volně přeloženo, viz *Tages-Post*. 22. 7. 1920, s. 4: „Die Welle ging vom Lande Salzburg aus, überschwebte Oberösterreich und Tirol und erreichte ihren Höhepunkt in Niederösterreich, wo bisher 400 Gemeinden Notgeld ausgegeben haben.“

15 KODNAR a KÜNSTNER, pozn. 4, s. 15.

16 Volně přeloženo, viz *Illustrierte Kronenzeitung*. 1. 5. 1920, s. 5: „Der Landesrat hat beschlossen, gleich anderen Ländern und Städten ein Notgeld herauszugeben, um einerseits dem großen Mangel an Kleingeld abzuhelpfen und andererseits die Bevölkerung vor Schaden zu bewahren, der ihr durch den Umlauf von zahllosen Zetteln erwachsen kann (...) Da dieses Notgeld des Landes zu dem schönsten gehören wird, dürfte es auch bei den Sammlern zweifellos einen großen Anklang finden.“

17 KODNAR a KÜNSTNER, pozn. 4, s. 9.

18 *Kärntner Tagblatt*. 9. 1. 1921, s. 2.

19 *Tages-Post*. 22. 7. 1920, s. 4.

20 *Kärntner Tagblatt*. 9. 1. 1921, s. 2.

21 *Illustrierte Kronenzeitung*. 18. 7. 1920, s. 5.

22 Volně přeloženo, viz *Tagblatt, Organ für die Interessen des werktätigen Volkes*. 30. 4. 1920, s. 4: „Prägarten soll auch Notgeld erhalten, hoffen wir, daß es, wenn es auch zur Besserung unserer Valuta nicht beitragen kann, wenigstens in einer guten Ausführung erscheint, damit zumindest die Sammler Interesse dafür zeigen.“

23 *Kärntner Tagblatt*. 9. 1. 1921, s. 2.

Část série Wachauer Notgeld.
(Muzeum ve Šlapanicích)

V červnu 1920 Státní úřad pro finance vydávání dalších nouzových peněz zakázal, a nouzovky vydané po tomto datu byly tedy de iure nezákonné. „Vzhledem k tomu, že povolení k vydávání nouzovek již Státním úřadem pro finance nebude udělováno, dolnorakouské úřady nařídily, že každé porušení zákazu dalšího vydávání nouzovek bude stíháno prostřednictvím Rakouskouherské banky.“²⁴ Emitentovi nouzových poukázek, který by je vydával i přes zákaz Státního úřadu pro finance, hrozilo trestní stíhání, zabavení a zničení vytištěných peněz i strojů na jejich výrobu; tiskařům hrozilo odebrání licence.²⁵ Nicméně se pokračovalo ve vydávání mimořádných, čistě sběratelských, sérií.

RAKOUSKÉ PENĚŽNÍ POUKÁZKY VE ŠLAPANICKÉ SBÍRCE

V historické podsběrce Muzea ve Šlapanicích se nachází relativně malé množství numismatických předmětů; z papírových platidel například bankovky, státovky, cenné papíry nebo platební poukázky. Mezi nimi jsou ve starém sbírkovém fondu uložena tři alba rakouských nouzových peněz, která představují hmatatelný pozůstatek krizového poválečného období nástupnického státu habsburské monarchie a zároveň dokumentují sběratelskou přitažlivost rakouských nouzovek v českém prostředí. Dosud se však nepodařilo zjistit původce této sbírky. Alba byla svým majitelem speciálně upravena tak (jak bývalo zvykem), aby sloužila ke shromažďování nouzovek. Ukládání poukázek do alba má tu výhodu, že lze vedle sebe dobře uspořádat různě velké poukázky a kromě toho bývají alba vizuálně velmi přitažlivá. Takové uspořádání navíc vyhovuje dlouhodobému uložení poukázek. Jistou nevýhodou ovšem mohou alba představovat při zakládání nových přírůstků, kterým omezený prostor neumožňuje přiřazení k příslušnému souboru.²⁶ Původní abecední řazení poukázek podle obcí bylo při novém pořádání sbírky v roce 2020 zachováno. Alba uchovávají celkem 1 751 poukázek ze 440 různých lokalit.

Nouzovky dnes představují jakýsi bedekr, působivý „vlastivědný výlet historickým Rakouskem“.²⁷ Mnohé poukázky zachycují pozoruhodná místa v okolí: krajinu (hory, jezera), památky (zámky, hrady a zříceniny), klášterní objekty, historická centra měst a obcí, významné budovy (školy, radnice, nádraží) a památná místa, jako například hřbitov válečných zajatců (Haid bei Mauthausen, hodnota 5 haléřů). Častým výtvarným námětem byly motivy z venkovského života (práce na poli, hospodářská zvířata, řemesla). Některé obce upozorňovaly prostřednictvím motivů na nouzovkách na svá specifika, například staré důlní město Eisenerz promítlo do stylizace nouzových peněz svou hornickou minulost. Město Fischamend prostřednictvím poukázek připomnělo svou strategickou roli jakožto jedno z center rakouského letectva. Místní kulturní zajímavosti se objevily na nouzovkách městyse Hinterbrühl, který na 50 haléřů otiskl vzpomínku na Schubertovu *Die schöne Müllerin* (motiv se objevoval i na dobových pohlednicích a spojoval místní mlýn Höldrichsmühle s místem zkomponování cyklu), či obce Lamprechtshausen, která upozornila na blízkou vesničku Arnsdorf, rodiště Franze Xavera Grubra, autora melodie světoznámé koledy *Stille Nacht*. Svým způsobem nouzové peníze sloužily jako originální způsob propagace rakouských obcí a s rostoucím sběratelským zájmem o nouzové peníze obce usilovaly o co nejpritažlivější výtvarné zpracování.

Ztvárnění poukázek je velmi rozmanité, od jednoduchého polygrafického provedení po výtvarně i tiskařsky složitější díla. Rakouské nouzové peníze mnohdy navrhovali umělci, známí malíři a grafici, zpracováním návrhů byli také pověřová-

²⁴ Volně přeloženo, viz *Anzeiger*. 3. 7. 1920, s. 4: „Nunmehr wurden mit Rücksicht darauf, daß Bewilligungen zur Ausgabe von Notgeld gemäß einer Weisung des Staatsamtes für Finanzen nicht mehr erteilt werden, die Behörden von der Landesregierung in Niederösterreich angewiesen, jedes Zuwiderhandeln gegen das Verbot der weiteren Ausgabe von Notgeld angewiesen, damit im Wege der Oesterreichischungarischen Bank die gerichtliche Verfolgung eingeleitet werden könne.“

²⁵ *Illustrierte Kronenzeitung*. 18. 7. 1920, s. 5.

²⁶ KODNAR a KÜNSTNER, pozn. 4, s. 14.

²⁷ *Ibid.*, s. 4.

ni obecní sekretáři, místní učitelé kreslení a tiskaři.²⁸ Jedinečné grafické stylizace představují nouzové poukázky navržené Klemensem Broschem (1894–1926)²⁹ pro Sankt Johann am Walde nebo speciální série se zlatým přetiskem pro městys Neufelden. Mezi dalšími umělci, kteří se na návrzích nouzových peněz podíleli, jsou ve šlapanické sbírce rakouských poukázek zastoupeni například Ludwig Haase (1868–1944), ve své době nejžádanější návrhář motivů na nouzových penězích,³⁰ Wilhelm Dachauer (1881–1951), tvůrce rakouských šilinkových bankovek a poštovních známek či akademický malíř Karl Reisenbichler (1185–1962)³¹.

Ve šlapanické sbírce se mezi nouzovými penězi rakouských obcí nachází také několik poukázek vydaných soukromými subjekty. Za zmínku stojí poměrně vzácné platební poukázky „Friseursalon Wels“, dámského kadeřnického salonu, v hodnotě 10 a 20 haléřů vydané Karlem Primmerem.³² Ojedinělá je také poukázka vydaná v červnu 1920 Německou nacionálně-socialistickou stranou dělnickou, respektive místní organizací v Sankt Pölten. Jedná se prozatím o jedinou zjištěnou poukázku politického uskupení ve sbírce. Pod heslem „Národním a sociálním bytí k blahobytu“ (volně přeloženo) poukázka ztvárňuje zemědělsko-průmyslový charakter země a pracující lid.³³ Raritou ve sbírce jsou také peněžní poukázky zajateckého tábora Grödig. Takzvané táborové peníze (*Lagergeld*) byly vydávány pouze pro potřeby tábora, a přestože se přísně vzato nejedná o nouzové peníze, lze je k nouzovým penězům přiřadit.³⁴

Na výrobě nouzových peněz se podílely různé tiskařské firmy, na poukázkách však nebývají vždy uvedeny. Výrazné zastoupení mezi zhotoviteli nouzových peněz měla firma Emila Prietzla ve Steyru nebo vídeňská tiskárna F. Seitenberg.

28 Ibid., s. 16.

29 Ve šlapanickém souboru rakouských nouzových peněz je Klemens Brosch zastoupen svými návrhy pro obce Atzbach, Neufelden, Puchenau a Sankt Johann am Walde.

30 Ludwig Haase navrhl poukázky pro více než 40 obcí, převážně z Horního Rakouska, ve šlapanické sbírce je zastoupen návrhy pro obce Ansfelden, Desselbrunn, Edt, Eggerding, Haslach, Kirchham, Luftenberg, Mistberg, Pfarrkirchen, Pöndorf, Putzleinsdorf, Rohrbach, Ruprechtshofen, Sankt Georgen im Attergau, Sankt Marien, Schleißheim a Ungenach.

31 Karl Reisenbichler je ve šlapanické sbírce rakouských nouzových peněz zastoupen návrhy pro zemské poukázky Salzburg, pro obce Badgastein, (Golling, Grödig), Hofgastein, Mondsee, Seekirchen-Markt, St. Wolfgang.

32 Sbírká Muzea ve Šlapanicích, podsbírká Historická, Soukromá peněžní poukázka Wels, Karl Primmer, Friseursalon, inv. č. H6107/6–H6107/9. Nominální hodnoty 10, 20 haléřů, papír žlutý, papír zelený, šrafovaný podtisk. Do série chybí nominální hodnota 50 haléřů. Celá série má stupeň vzácnosti (Ra) 6 a hodnotu 33 euro. Tiskla se také na růžový papír.

33 Ibid., Soukromá peněžní poukázka Deutschen national-sozialistischen Arbeitspartei, inv. č. H6012/5: „National und sozial Seinschafft das Volkswohl allemal.“

34 Ibid., Poukázky zajateckého tábora Grödig, inv. č. H5803/1–2, nominální hodnoty 10, 20 haléřů.

Stále poměrně vysoké množství nouzovek na trhu snižuje jejich hodnotu jen na několik málo euro. Celá dobře zachovaná série (nejčastěji v počtu tří kusů) má hodnotu dvou euro, všechny poukázky série jsou oceněny de facto stejně bez ohledu na jejich nominální hodnotu. Na druhou stranu existují exempláře, které jsou známy jen ve velmi omezeném počtu, mají vysoký stupeň vzácnosti (Ra) a jejich hodnota může dosáhnout k jednomu tisíci euro.³⁵ Mezi poukázkami ze šlapanické sbírky se nachází spíše série nižší tržní hodnoty nebo nekompletní série. Ojediněle sbírka obsahuje i poukázky s chybovými tisky, které mívají vyšší hodnotu. Například poukázka obce Schlierbach (Horní Rakousko) má na aversu vytištěnou nominální hodnotu 30 haléřů, zatímco na reversu 50 haléřů, má oboustranně šedozeleň podtisk a její tržní hodnota dosahuje 18 euro.

Poukázka obce Haid bei Mauthausen. (Muzeum ve Šlapanicích)

35 KODNAR a KÜNSTNER, pozn. 4, s. 4.

Poukázka obce Eisenerz. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Hinterbrühl. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Fishamend. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Lamprechtshausen. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Sankt Johann am Walde / Klemens Brosch. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Mondsee / Karl Reisenbichler. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Neufelden / Klemens Brosch. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Pöndorf / Ludwig Haase. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Schlierbach, avers. (Muzeum ve Šlapanicích)

Poukázka obce Schlierbach, revers. (Muzeum ve Šlapanicích)

ZÁVĚREM

„Malé“ rakouské nouzové peníze, které se nacházejí ve Sbírce Muzea ve Šlapanicích, vznikly v poválečném období v důsledku nedostatku drobných kovových mincí. Od listopadu 1918 do června 1920 jejich vydávání oficiálně povolil Státní úřad pro finance. Záhy se z nouzových peněz staly vyhledávané sběratelské předměty a obrovského zájmu emitenti notně využívali. Vydavatelé – rakouské země, obce, soukromníci – se začali účelově věnovat vizuálnímu obsahu a výtvarnému sdělení svých poukázek. Vytvořili tak jedinečný způsob sebe prezentace, díky němuž lze zkoumat kulturně-historické aspekty nouzových peněz. Soubor rakouských nouzových peněz dnes představuje skutečně působivé svědectví o mimořádném historickém okamžiku rakouských dějin, o době nedostatku, krize, hyperinflace, ale vypráví také o počátku národního střeoevropského státu a o začátku jedné sběratelské euforie, která trvá dodnes.

Rakousku se podařilo v září 1922 získat státní půjčku od Společnosti národů a tím zahájit proces stabilizace vlastní ekonomiky. Téhož roku vznikla nová Rakouská národní banka. V průběhu roku 1923 byly v souvislosti s novou měnovou politikou vyraženy první stříbrné šilinky a zákonem z roku 1924 se stal šilink oficiální rakouskou měnou. Rakouský prvorepublikový šilink zůstal v platnosti do roku 1938, kdy ho na několik let nahradila říšská marka.³⁶

³⁶ Oesterreichische Geldgeschichte. Vom Mittelalter bis zum Euro. Wien: Geldmuseum der Oesterreichischen Nationalbank, 2020, s. 78–86.

PRAMENY A LITERATURA

Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích, Sbírka Muzea ve Šlapanicích: podsbírka Historická.

Anzeiger. Bludenz, 1920.

Illustrierte Kronenzeitung. Wien, 1920.

Kärntner Tagblatt. Klagenfurt, 1921.

Tagblatt, Organ für die Interessen des werktätigen Volkes. Linz, 1920.

Tages-Post. 1920. Linz, 1920.

Volksfreund. Hallein, 1920.

Vorarlberger Landes-Zeitung. Bregenz, 1922.

ČAPEK, Václav. *Nouzová papírová platidla Rakouska (1918–1921)*. Seš. č. 1–6. Praha: Česká numismatická společnost, 1985.

ENGLIŠ, Karel. *Nástin vývoje československé měny*. In: *Deset let Národní banky Československé: Jubilejní publikace o československé měně, o činnosti Národní banky Československé, o stavu hospodářství Československé republiky*. Praha: Národní banka československá, 1937, s. 33.

CHALUPNÝ, Emanuel a KREJČÍ, Dobroslav, eds. *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Díl III. Praha: Otakar Janáček, 1933, s. 189–191.

JAKUBEC, Ivan a Vysoká škola ekonomická v Praze. *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848–1992*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1450-5.

KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929*. Praha: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-328-3.

KODNAR, Johann a KÜNSTNER, Norbert. *Katalog des österreichischen Notgeldes von 1914 bis 1924*. [Wien]: KK, 2017. ISBN: 978-3-9504334-0-1.

LACINA, Vlastislav a Československá akademie věd. *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0199-9.

MAYER, Klaus W. *Österreichisches Notgeld und Grossgeld ab 1914*. [Wien]: im Eigenverlag, 2009.

Oesterreichische Geldgeschichte. Vom Mittelalter bis zum Euro. Wien: Geldmuseum der Oesterreichischen Nationalbank, 2020, s. 78–86.

PRESSBURGER, Siegfried. *Das österreichische Noteninstitut*. Zweiter Teil. Vierter Band. Wien: Österreichische Nationalbank, 1976.

SURGA, Leopold. *Papírové peníze*. In: HÁSKOVÁ, Jarmila a BAJER, Jan. *Peníze v českých zemích do roku 1919*. Pacov: Nuga, 1996. ISBN 80-85903-04-0.

VONDRA, Roman. *Peníze v moderních českých dějinách*. Praha: Academia, 2012, s. 55–65. ISBN 978-80-200-2130-4.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Likvidace Rakousko-uherské banky [online]. [cit. 27. 4. 2021].

Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/dejiny_institute/bankovni_urad_ministerstva_financi/likvidace_rakousko_uherske_banky.html.